

TRASSLEROVA BRNĚNSKÁ PŮJČOVNA KNIH A JEJÍ STOPY VE FONDU RAJHRADSKÉ KLÁŠTERNÍ KNIHOVNY

LUCIE HEILANDOVÁ

Abstrakt: Půjčovna knih Josepha Georga Trasslera fungovala v Brně mezi lety 1812–1826 a byla v ní nabízena odborná i populární literatura nebo periodický tisk, v roce 1826 obsahoval její fond kolem 8 000 svazků. Publikace z Trasslerovy půjčovny byly po jejím zrušení volně nabídnuty k prodeji, řada knih byla zakoupena nejen soukromými sběrateli, ale i několika brněnskými i mimobrněnskými institucemi. Příležitost k nákupu aktuální literatury využil také rajhradský klášter a dnes se v jeho fondu nachází minimálně 114 děl pocházejících z půjčovny Josepha Georga Trasslera. Příspěvek se věnuje nejen historii půjčovny, ale také osudu knih nacházejících se v jejím fondu.

Klíčová slova: Joseph Georg Trassler, veřejná půjčovna knih, čítárna, knihkupectví, Brno, rajhradský klášter.

Koncem 18. století se začala rozrůstat čtenářská obec, zvyšovala se poptávka po knihách, začaly vznikat první spolky, kde se měšťané scházeli a živě diskutovali o aktuálním dění, politických i kulturních otázkách. Významným místem setkávání v hlavních zemských městech se staly veřejné čítárny, čtenářské kabinety a půjčovny knih. Právě tyto instituce přispěly k rozšíření čtenářů knih a později se z nich vyvinuly městské veřejné knihovny. Nejstarší půjčovny knih a čítárny se specializovaly na poskytování novin a časopisů, postupně ale začaly rozšiřovat svoji nabídku a jejich majitelé poskytovali čtenářům také odbornou nebo populární literaturu, a to nejen domácí, ale i zahraniční produkce.

V Brně stejně jako např. i ve Vídni dali podnět k založení čítáren a půjčoven zednáři, kteří u svých lóží zakládali čítárny nabízející nejnovější literaturu v jejich oboru, sami často tuto literaturu také vydávali. Koncem 18. století v Brně fungovaly tři čítárny, a to čítárna Jakuba Bianchiho otevřená v roce 1774, která čtenářům nabízela především naučnou literaturu, noviny a časopisy.¹ Další brněnskou čítárnu zřídil roku 1777 knihař Jakub Strassmann na Běhounské ulici, poslední a v té době asi nejvýznamnější brněnskou čítárnu otevřel v roce 1791 Johann Georg Gastl. Jeho veřejná půjčovna čítající v roce 1793 kolem 2 300 svazků byla spojena s Gastlovým knihkupectvím a byla v ní dostupná především zábavná literatura, jako jsou romány, dramata nebo poezie. V průběhu 90. let však informace o jeho půjčovně mizí a pravděpodobně byla koncem 90. let spojena s knihkupectvím, jehož byla od počátku nedílnou součástí. Snad i proto nebyla jako skutečná veřejná půjčovna chápána ani současníky a po jejím zrušení se publikace z ní rozptýlily mezi ty, které Gastlovo knihkupectví spojené s antikvariátem nabízelo volně k prodeji.

Po vypuknutí Francouzské revoluce chtěla rakouská vláda zamezit vzniku tajných společností, které by se mohly stát centrem revolučního hnutí a místem nežádoucího shromažďování, proto byly dekretem z 3. srpna 1798 zrušeny veřejné čítárny a dekretem z 6. dubna 1799 byl vydán všeobecný zákaz provozování veřejných půjčoven v celé monarchii. K dalšímu vzestupu

1 ŠIMEČEK, Z. Půjčovny knih a čtenářské společnosti v českých zemích a jejich působení do roku 1848. *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 66–68.

půjčoven tak mohlo dojít až na počátku 19. století, kdy opět došlo k politickému i cenzurnímu uvolnění, a v roce 1811 bylo provozování veřejných čítáren opět dovoleno.² V povolení otevření veřejných půjčoven spatřovala vláda možnost jak ovlivňovat veřejné mínění, v půjčovnách měla být proto nabízena historická literatura, tisky šířící znalosti o habsburské monarchii, klasická díla, cestopisy nebo výchovné a morální spisy. Protože policejní ministerstvo bylo nuceno vzít na vědomí, že půjčovny jsou především vzdělávací zařízení, byla v jejich nabídce tolerována i zábavná a populární literatura, která časem ve většině půjčoven převažovala.³

V Brně se rozhodli v roce 1811 o souhlas se zřízením veřejné půjčovny požádat Johann Georg Gastl, který již měl půjčovnu knih v minulosti, ten však se svou žádostí bohužel v tomto roce neuspěl, a Joseph Georg Trassler (1759–1816), který si v Brně zřídil v roce 1786 tiskárnu, v založení veřejné půjčovny pak viděl možnost rozšíření své působnosti a především v návštěvnických půjčovnách spatřoval případné klienty i svých dalších podniků, ať již tiskárny, knihkupectví nebo mědirytecké dílny či prodejny uměleckých předmětů.⁴

Joseph Georg Trassler povolení k provozování půjčovny na rozdíl od Gastla získal, a to na základě prezidiálního dekretu z 13. září 1812.⁵ Jeho půjčovna knih byla založena ještě téhož roku a Trassler chtěl jejím prostřednictvím čtenářům nabídnout co nejširší škálu knih ze všech vědních oborů. „Trassler založením půjčovny knih nejen vycházel vstříc poptávce vzdělanější části obyvatel Brna i jiných částí Moravy po knižní produkci, když za odstupňované poplatky knihovna umožňovala půjčovat knihy na určitou dobu i mimo zemskou metropoli, ale zároveň její činností sledoval další rozvíjení a podporu svého knihtiskařského podniku. Půjčovna knih totiž Trasslerovi napomáhala zjišťovat zájem o jednotlivé knižní tituly a zároveň tím, že poskytovala aktuální tištěné katalogy s doporučením vybraných knih, napomáhala i při reklamě a propagaci publikací vydávaných jeho vlastní tiskárnou.“⁶ To, že Joseph Georg Trassler využil půjčovnu jako výkladní skříň svého knihkupectví, nebylo ničím neobvyklým, tímto způsobem postupovala většina majitelů půjčoven zřízených při knihkupectví či tiskárně, před ním tak učinil i Johann Georg Gastl, jeden z prvních provozovatelů půjčovny knih v Brně.

Trasslerova půjčovna knih se nacházela na Orlí ulici v prvním patře v domě číslo 482 (Metzgergasse Nr. 482), přímo nad jeho tiskárnou. Čtenářům starším 16 let zde byla k dispozici malá čítárna a půjčovna, otevřená denně kromě neděle a svátků od 8 do 12 a od 14 do 17 hodin. Mladší čtenáři získali přístup do půjčovny pouze na základě předloženého potvrzení od rodičů či pedagogů. Abonentů půjčovny si mohli knihy vypůjčit domů, normou byly maximálně dva tisky na měsíc a poplatek za půjčení se pohyboval od 6 krejcarů za jeden až dva svazky na den do 12 zlatých za půjčení stejného počtu knih na rok. Spádová oblast Trasslerovy půjčovny byla sice primárně omezena na hranice města Brna a jeho předměstí,

2 Veřejná půjčovna mohla být na základě vydaného povolení zemského úřadu provozována pouze v hlavních zemských městech. „Hlavní podmínkou k dosažení povolení byla zachovalost, literární vzdělaní a kauce (pro Prahu a Pešt 400 zl., pro Vídeň 500 zl. a pro ostatní místa 100 zl.)“ NOSOVSKÝ, K. *Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého*. Praha, 1927, s. 177.

3 ŠIMEČEK, Z. – TRÁVNÍČEK, J. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha, 2004, s. 160. VOLF, J. *Dějiny veřejných půjčoven knih v Čechách do roku 1848*. Praha, 1931, s. 46–47.

4 HEYDEMANN, K. Die Traßlersche Leihbibliothek in Brünn. In: *Mährische deutschsprachige Literatur. Eine Bestandsaufnahme. Beiträge der internationalen Konferenz Olmütz, 25.–28. 4. 1999*. Olomouc, 1999, s. 40–59; WURZBACH, C. *Biographisches Lexikon*, 46, s. 279–280.

5 TRÄBLER, J. G. Bedingnisse der Joseph Georg Traßler'schen Leihbibliothek. In: *Katalog zur Leihbibliothek des Joseph Georg Traßler in Brünn, in der obern Metzgergasse Nro. 482. samt Bedingnissen*. Brünn, 1812, s. 1.

6 MALÍŘ, J. Knihotiskař. Příklad Emanuela Antonína Svobody a Josefa Jiřího Trasslera. In: MALÍŘ, J. *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*. Brno, 2008, s. 164.

ale kromě těchto abonentů tiskárny i půjčovny nabízel Trassler možnost půjčit si u něj knihy zákazníkům z celé země, jejich poplatek za půjčení sedmi až devíti knih činil 30 zlatých. Každý abonent pak musel při půjčení knihy složit kauci, která mu byla při řádném vrácení knih vyplacena zpět. Nové knihy čtenář dostal až po vrácení všech, které měl půjčené doma. Výpůjční doba jedné knihy byla maximálně jeden měsíc, a pokud v tomto termínu čtenář dílo nestihl vrátit, byl nucen si ho koupit za pevně stanovenou cenu. Stejně tak musel neopatrný čtenář nahradit ztracenou či zničenou knihu, v případě, že by se jednalo o vícesvazkové dílo, byl viník nucen zaplatit či nahradit celou sadu.⁷ Návštěvníci půjčovny si v případě zájmu mohli knihu z jejího fondu u Trasslera objednat. „Jene Personen, die von den im Katalog enthaltenen Büchern welche zu kaufen wünschen, können damit, gebunden oder ungebunden, aus meiner Buchhandlung, die mit einem vollkommenen Sortiment der älteren und neueren Werke versehen ist, bedient werden.“⁸

Trasslerova půjčovna byla stavěna oborově a v rámci oborů pak podle autorů či větších celků.⁹ Fond byl přizpůsoben čtenářské poptávce a obsahově kladl důraz na zajímavou a různorodou četbu, proto obsahoval především německy psanou nejnovější oborovou i populární literaturu. U cizojazyčné literatury převažovaly knihy tištěné francouzsky a italsky, ale ve fondu půjčovny bylo i několik publikací psaných řecky či anglicky. České knihy se ve fondu Trasslerovy půjčovny nenacházely, i když je sám vydával. Významným sortimentem půjčovny byly také noviny, časopisy a periodický tisk. Oborový i jazykový obsah fondu Trasslerovy půjčovny odpovídal klientele, která ji navštěvovala. Josef Georg Trassler kolem sebe shromáždil celou řadu kulturních osobností své doby, mezi jeho čtenáře patřili měšťané, státní úředníci, duchovní, příslušníci šlechty i studenti. Z tohoto důvodu netvořila fond půjčovny pouze odborná díla, ale podstatná část titulů náležela do oddílu německy tištěné zábavné literatury. Čtenáři mohli v půjčovně také nalézt pestrou škálu cestopisů, historických a statistických publikací nebo množství filozofických děl.¹⁰

Již rok po založení veřejné půjčovny nabízel Joseph Georg Trassler k půjčení 4 114 knih a 13 novin a časopisů.¹¹ Nedlouho po založení půjčovny také vydal její katalog, kde nejenže představil její fond, ale také přesný výpůjční řád pro své návštěvníky. I po vydání prvního katalogu aktivně pokračoval v doplňování fondu, a to publikacemi ze všech vědních oborů i populární literaturou. Ještě téhož roku vytiskl dva doplňky ke katalogu, z nichž se dozvídáme, že se v půjčovně koncem roku 1812 nacházelo již 4 696 děl a o čtyři tituly byla rozšířena i nabídka periodických tisků.¹² V roce 1815 Trassler vydal třetí rozšíření katalogu

7 TRAßLER, J. G. Bedingnisse..., s. 1–8.

8 TRAßLER, J. G. Bedingnisse..., s. 8.

9 Katalog knihovny byl rozdělen do 12 oddílů: I. Auctores Classici. II. Geschichte. III. Geographie, Topographie und Reisen. IV. Naturlehre und Naturgeschichte. V. Oekonomie, Staatswirthschaft. VI. Erziehungs- und Kinderschriften. VII. Kriegskunde. VIII. Vermischtes Fach. IX. Unterhaltungsschriften. X. Französische Literatur. XI. Libri italiani. *Katalog zur Leihbibliothek des Joseph Georg Traßler in Brünn, in der obern Metzgergasse Nro. 482. samt Bedingnissen.* Brünn, 1812.

10 Ve fondu půjčovny bylo možné najít např. 82 dílů La Fontainových bajek, Ezopovy bajky, publikace antických autorů, historické romány, romantickou a elegantní literaturu, početný oddíl poezie i divadelních her nebo na počátku 19. století populární cestopisy a zeměpisná díla. Z historických děl vynikaly zejména dějiny evropských zemí, popisy bitev a historických událostí nebo biografie historických osobností. Ve filozofickém oddílu převládaly publikace německých filozofů, především Johanna Gottfrieda Herdera. Zajímavý oddíl tvořila také literatura určená pro dívky a mládež nebo výchovné a morální spisy.

11 *Katalog zur Leihbibliothek.*

12 *Zweyter Nachtrag zum Katalog der Leihbibliothek des Joseph Georg Traßler in Brünn, in der obern Metzgergasse Nro. 482.* Brünn, 1812.

půjčovny, ve kterém eviduje již 5 617 svazků.¹³ V rozšiřování fondu půjčovny pokračovali i nástupci Josepha Geoga Trasslera, Johann Baptista Trassler (1787–1844) a Adolf Trassler (zemř. 1859), kteří převzali po otcově smrti celý podnik. Bratři Trasslerové během 10 let fond půjčovny nejen skoro dvojnásobně zvětšili, ale mladší ze synů Adolf, který spravoval opavskou tiskárnu, v roce 1826 získal povolení vést půjčovnu knih také u ní. Ačkoliv se jednalo o prosperující podniky, nebyl osud ani jedné půjčovně nakloněn. V roce 1826 byla jak brněnská, tak i opavská půjčovna z cenzurních důvodů uzavřena a bratři Trasslerové tak nadále v Brně a Opavě provozovali jen tiskárnu a knihkupectví. V brněnské půjčovně se v době jejího zrušení nacházelo asi 8 000 svazků aktuální populární i odborné literatury.¹⁴

Publikace z Trasslerovy půjčovny byly po jejím zrušení volně nabídnuty k prodeji, řada knih byla zakoupena soukromými sběrateli, další publikace pak koupily některé brněnské i mimobrněnské instituce, např. několik knih zakoupila Maticе Moravská pro potřeby svých členů, další pak Hospodářská společnost, která tímto způsobem rozšířila stávající knihovnu Františkova muzea. Nákupu publikací z Trasslerovy půjčovny využil také rajhradský klášter, který tak rozšířil svůj fond především o aktuální díla vydaná na počátku 19. století.¹⁵ Do fondu rajhradského kláštera byly zakoupeny tisky týkající se především filozofie, historie a statistiky nebo hospodářství a přírodních věd.¹⁶ Z asi nejpočetněji zastoupené historie převažují tisky věnující se dějinám jednotlivých evropských států nebo habsburské monarchie, ale nechybí ani studie zabývající se napoleonskými válkami nebo historickými prameny.¹⁷ Z nabízeného fondu zakoupili rajhradští benediktini také několik tisků týkající se výchovy a vyučování. Kromě zmíněných odborných publikací také získali několik literárních děl, např. soubor děl Fridricha Schillera,¹⁸ nebo cestopisy¹⁹ a topografické knihy.²⁰ Ve fondu rajhradského kláštera dnes můžeme zatím jasně identifikovat 114 knih patřících do Trasslerovy půjčovny, protože ale Trassler nabízel aktuální literaturu z 19. století, můžeme předpokládat, že se řada knih zakoupených rajhradskými benediktiny nachází ještě v dosud nezpracovaném depozitáři knihovny rajhradského kláštera či byla v průběhu 20. století ztracena nebo depopována mimo klášterní sbírky.

Protože každá kniha v půjčovně musela být jejím majitelem řádně označena a vlastník byl povinen vést seznam výpůjček, nachází se toto označení i v publikacích pocházejících z Trasslerovy veřejné půjčovny. Knihy z Trasslerovy půjčovny jsou v řadě případů označené

13 *Dritter Nachtrag zum Katalog der Leihbibliothek des Joseph Georg Traßler in Brünn, in der obern Metzergasse Nro. 482.* Brünn, 1815.

14 *Anderthalb Jahrhunderte Rudolf M. Rohrer 1786–1936. Die Geschichte einer deutschen Drucker- und Verlegerfamilie.* Brünn und Baden bei Wien, 1937, s. 28.

15 Nejstarší identifikovaná publikace pocházející z Trasslerovy půjčovny a nacházející se v rajhradské klášterní knihovně je JACOBI, J. G. *Sämtliche Werke.* Leipzig, 1779. (Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad (= KBOR), R-N.II.bb.9) Nejmladší dílo bylo vydané v roce 1819 a jedná se o JONES, J. T. *Geschichte des Krieges in Spanien, Portugal und im südlichen Frankreich von 1808 bis 1814...* Wien, 1819. (KBOR, R-Re.40)

16 Z těchto oborů se ve fondu rajhradské klášterní knihovny nacházejí např.: FUNKE, C. P. C. P. *Funke's Naturgeschichte und Technologie.* Wien, 1808 (KBOR, R-N.II.aa.5 – R-N.II.aa.6), HERDER, J. G. *J. G. Herders vermischte Schriften.* Wien, 1801–1804 (KBOR, R-M.II.aa.36 – R-M.II.aa.42), HERDER, J. G. *Kritische Wälder...* Wien, 1802 (KBOR, R-N.II.d.12 – R-N.II.d.14).

17 DEMIAN, J. A. *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen.* Wien, 1804–1806 (KBOR, R-J.II.e.35 – R-J.II.e.38), SCHÜTZ, F. K. J. *Das Zeitalter Napoleons; oder chronologische Darstellung der merkwürdigsten Weltbegebenheiten seit der Geburt Napoleons I. bis zu seiner Vermählung mit der Erzherzogin Louise von Oesterreich.* Leipzig, 1811 (KBOR, R-G.II.ff.3), NESTOR. *Russische Annalen in ihrer Slavonischen Grund Sprache verglichen...* Göttingen, 1802 (KBOR, R-J.II.c.31).

18 SCHILLER, F. *Kleinere prosaische Schriften von Schiller.* Wien, 1809–1810 (KBOR, R-Ž.I.g.12 – R-Ž.I.g.15).

19 LEVAILLANT, F. *Le Vaillant's Reise in das Innere von Afrika...* Wien, 1815 (KBOR, R-G.II.ff.32 – R-G.II.ff.36).

20 BREDEZKY, S. *Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungern.* Wien, 1804–1805 (KBOR, R-J.II.ff.37 – R-J.II.ff.39).

jednoduchým nápisovým štítkem nesoucím informaci nejen s proveniencí, ale také je na nich často rukou dopsaný údaj o ceně daného díla, které si mohl potencionální zájemce u Trasslera zakoupit či objednat. *Mit hoher Bewilligung neu errichtete Leihbibliothek von Joseph Georg Traßler, Buchhändler und Buchdrucker in der obern Metzergasse, neben dem schwarzen Adler, Nro. 482, in Brünn. Preis dieses Werkes [4] fl. [24] kr. Valuta.*²¹ Zajímavostí jistě také je, že řada publikací je kromě tohoto štítku jasně odkazujícího na Trasslerovu půjčovnu označena také jeho vlastní, osobní provenienční poznámkou, ať už se jedná o jeho rukopisný podpis doplněný v několika málo případech i datací, nebo o razítko s jeho jménem obrazově vycházející z jeho podpisu.²²

Knihy pocházející z Trasslerovy půjčovny měly prostou úpravu, jejich vazby jsou ve většině případů papírové, buď jednobarevné, mramorované či s ornamentálním vzorem, občas jejich hřbet nese jednoduchý nápisový štítek. Jen v několika málo případech je kniha z Trasslerovy půjčovny vevázána do polousňové či celousňové vazby se zlaceným slepotiskovým nápisovým štítkem.²³ Nesetkáme se zde ale s knihami nechanými pouze v nakladatelských obálkách, které by se mohly velmi snadno poškodit. Jednoduchá úprava knih v Trasslerově půjčovně vycházela jak z dobových zvyklostí 19. století, kdy se čím dál častěji využívaly papírové vazby, tak i ze skutečnosti, že knihy byly běžně půjčovány, a proto jejich úprava byla vedlejší a zůstala prostá.

Přestože byly publikace nacházející se původně ve fondu Trasslerovy půjčovny rozprodány mezi soukromé sběratele a brněnské i mimobrněnské instituce, můžeme si na základě vydaných katalogů i dosud identifikovaných dochovaných publikací vytvořit poměrně jasnou představu, jak knižní fond půjčovny vypadal.

Obrázek č. 1: Štítek označující tisky z Trasslerovy půjčovny knih. KBOR, R-V.III.b.49.

21 Tato publikace zároveň také nese vlastní Trasslerovu rukopisnou poznámku: „Josef Traßler mp.“ (KBOR, R-N.II.aa.5).

22 Obraz na razítku vycházel z Trasslerova rukopisného podpisu a nesl text: „Jos. G. Traßler.“

23 Do polousňové vazby jsou např. vyvázány BÜRGER, G. A. *Gedichte*. Wien, 1789 (KBOR, R-N.II.d.10) nebo GARVE, Ch. *Sammlung einiger Abhandlungen*. Breslau 1801 (KBOR, R-M.II.aa.30).

THE BOOK LENDING STORE OF JOHANN GEORG TRASSLER IN BRNO
AND ITS TRACES IN THE LIBRARY OF RAJHRAD MONASTERY

Summary: The book lending store of Joseph Georg Trassler in Brno was in operation between 1812–1826 and it was located above the printing office of Joseph Georg Trassler. Anyone from Brno and also from different places was able to find many current books from every genre (e. g. popular literature, drama, philosophy, geography, education or culture). In the book lending store there was also a reading room, especially used by readers of newspapers. Anyone could borrow a maximum of three books per month and the book lending store was a much frequented place in Brno. In 1826 when the book lending store was closed, there were almost 8 000 books in it. After closing down the books were sold. Lots of buyers of these books were from Brno, mostly private collectors and bibliophiles, but also societies and institutions from Brno and its environs. Also the Rajhrad Monastery used the opportunity to buy some current books, nowadays we are able to identify almost 500 books from the book lending store of Joseph Georg Trassler, and they are located in the library of Rajhrad Monastery. Most of them are bound very simply and they were labelled with owner's name or with information about the book lending store.

Key words: Book rental store, bookshop, Joseph Georg Trassler, Brno, Rajhrad Monastery.

Mgr. Lucie Heilandová (*1980)

V době studia historie, dějin umění a pomocných věd historických na FF MU nastoupila v roce 2004 do Oddělení rukopisů a starých tisků MZK v Brně na výzkumný záměr *Historické fondy MZK v Brně*. V MZK působí dodnes, nyní je členkou projektu *NAKI II Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace*. Hlavním předmětem jejího badatelského zájmu je grafické umění.